

« πέρας τῶν κακουργημάτων σου. Ἐμετρήθησαν αἱ  
 « ἡμέραι σου, καὶ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ θημίου θέλεις  
 « παραδώσει τὴν αἰμοβόρον καὶ ἀγρίαν ψυχὴν σου.  
 « Ἐν Κερκύρα, τὴν 6 Ἰαννουαρίου 1822.

» Δέσπω Τέγων.»

Ἐκράτει εἰσέτι εἰς χεῖράς του ὁ Ἀλῆ Πασᾶς τὴν ἐπιστολὴν, ὅτε παρουσιάσθη ἐνώπιόν του ὁ Χουσεὴν Πασᾶς μετὰ πολλῶν ἐνόπλων φέρων εἰς χεῖράς του βασιλικὸν διάταγμα. — Ὑποτάξου εἰς τὸν κύριόν σου, ἀνεφώνησε. Δύο πιστόλια ἐκενώθησαν συγχρόνως ὑπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Ἀλῆ, καὶ ὁ Χουσεὴν Πασᾶς, ὡς καὶ ἕτερος παριστάμενος στρατιώτης, ἔπεσαν νεκροί. Τουφεκισμοὶ ἐρρίφθησαν ἀμφοτέρωθεν, ὁ Ἀλῆς ἐπληρώθη εἰς τὴν χεῖρα διὰ μαχαίρας, καὶ τὸ ρέον ἀφθόνως αἷμα, ἐξαντλήσαν τὰς δυνάμεις του, τὸν ἠνάγκασε νὰ εἰσελθῇ καὶ νὰ κλεισθῇ εἰς τὸ κελλίον, ἀπὸ τὸ κατώγειον τοῦ ὁποῦ πυροβολούμενος ἐπληρώθη θανασίμως, διαπερασθείσης τῆς κοιλίας του διὰ βολῆς τουφεκίου. Τὴν κεφαλὴν του μετ' ὀλίγον εἶδον ὑψωθείσαν ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ θημίου, καὶ φωνὴ χαρᾶς ἀντήχησεν ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῶν Ἰωαννίνων.

Κ. ΡΑΜΦΟΣ.

## ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΚΑΙ ΛΑΩΣΙΣ

ΤΗΣ

## ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1453.

Κατὰ τὰς ἀρχικὰς πηγὰς συγγραφεῖσα ὑπὸ

A. Δ. ΜΟΡΑΜΑΝΝΟΥ.

(Συνήχ. 13: φιλολ. 219, 220, 221, 222 καὶ 223.)

— 000 —

### ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΛΑΩΣΙΝ.

Ὀλίγα ὑπολείπονται εἰσέτι πρὸς συμπληρῶσιν τῆς φρικώδους ταύτης διηγήσεως. Μαθὼν περὶ μεσημβρίαν ὁ Σουλτάνος ὅτι ὀλόκληρος ἡ πόλις ἐκυριεύθη, εἰσέλασεν ἐν αὐτῇ διὰ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως συνοδευόμενος παρὰ τῶν ὑπουργῶν καὶ αἰλικῶν αὐτοῦ, ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, καὶ καταβὰς ἐκ τοῦ ἵππου εἰσῆλθεν εἰς αὐτήν. Τὴν δὲ προσοχὴν αὐτοῦ ἐφείλκυσε πρὸ πάντων Τούρκος τις, ὅστις ὑπὸ καταστρεπτικοῦ δαίμονος κατεγόμενος κατεσύντριβε διὰ πελέκειος τὸ μαρμάρινον ἔδραφον τῆς ἐκκλησίας· διὸ ἐρωτήσας αὐτὸν τὴν αἰτίαν, ἤκουσεν ὅτι ἔπραττε τοῦτο « τῆς πίστεως ἐνεκα. » Παροργισθεὶς τότε ὁ Σουλτάνος διὰ τὴν βανδαλικὴν πράξιν, ἐπάταξεν αὐτὸν διὰ τοῦ ξίφους εἰπὼν· « Ἀρκεῖ ὑμῖν ὁ θησαυρὸς καὶ ἡ αἰχμαλωσία, αἱ δὲ οἰκοδομαὶ τῆς πόλεως ἐμαὶ τυγχάνουσιν. » Ὁ Τούρ-

κος ἐσύρθη ἡμιθανὴς ἐκ τῶν ποδῶν ἐκτὸς τοῦ ναοῦ καὶ ἐρρίφθη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ (α). Εἴτα προσέταξε τινὰ τῶν παρόντων ν' ἀναβῇ ἐπὶ τοῦ ἀμβωνος ἵνα ἀπαγγείλῃ τὸ σύμβολον τῆς μωαμεθανικῆς πίστεως, καὶ καλέσῃ τοὺς πιστοὺς εἰς προσευχὴν μετὰ μεσημβρίας. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ἀναβὰς ἐπὶ τῆς ἀγίας τραπέζης προσευχήθη. Οὕτω ἀπὸ τῆς ὥρας ἑκείνης ἡ Ἀγία Σοφία μετεβλήθη ἀπὸ χριστιανικῆς ἐκκλησίας εἰς ὁθωμανικὸν τέμενος (β).

Μετὰ τὸ τέλος τῆς προσευχῆς προσέταξεν ἵνα προσαγάγῃσιν αὐτῷ τὸν Λουκᾶν Νοταρᾶν, πρὸς ὃν ἐλθόντα εἶπε· « Καλῶς ἐποιήσατε τοῦ μὴ παραδοῦναι τὴν πόλιν, ἴδε πόση ζημία ἐγγέγονει, πόσος ὀλεθρος, πόση αἰχμαλωσία. » Ὁ δὲ μέγας Δούξ ἀπεκρίνατο· « Κύριε, οὐκ εἶχομεν τόσην ἡμεῖς ἐξουσίαν τοῦ διδόναι σε τὴν πόλιν, οὐδὲ βασιλεὺς αὐτός, ἀλλως ὅτι καὶ τινες τῶν σῶν ἐδυνάμουν τὸν βασιλέα ἐν λόγοις γράφοντες μὴ ροῦν, οὐ γὰρ ἰσχύσει ἐφ' ὑμῶν. » Ὁ Σουλτάνος ἐνόησεν ὅτι ἠνίττετο τὸν Χαλίλ Πασᾶν, περὶ ὃ εἶχε πρὸ πολλοῦ συλλάβει ὑπονοίης. Ὅτε δὲ ὁ Νοταρᾶς ἀνέφερε τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ Σουλτάνος ἠρώτησεν ἐκπρόθετος τὰς ναυσίν· ὁ δὲ Μέγας Δούξ ἀπεκρίνατο· « Ὅτι οὐκ οἶδεν· ἦν γὰρ αὐτὸς ἐν τῇ βασιλικῇ πύλῃ τότε ὅτε οἱ Τούρκοι συνήντησαν εἰσελθόντας ἐν τῇ πύλῃ τῆς Χάρσου τῷ βασιλεῖ. » Τότε μετεπέμψατο δύο στρατιώτας ἐκ τοῦ στρατοπέδου, ὧν ὁ ἕτερος εἶπε· « Κύριε, ἐγὼ τοῦτον ἀπείκτεινα, βιαζόμενος οὖν τοῦ εἰσελθεῖν καὶ ἀρπάσαι σὺν τοῖς σὺν ἐμοὶ ἔασα αὐτὸν νεκρὸν καταλειψας. » Τοῦναντίον ὁ ἕτερος στρατιώτης δι' ἐκχυρίζετο ὅτι αὐτὸς κατὰ πρῶτον ἐπλήγωσε τὸν αὐτοκράτορα. Τότε ἐπέμψθησαν καὶ οἱ δύο ἵνα φέρωσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Φαίνεται ὁμῶς ὅτι δὲν ἦσαν βέβαιοι περὶ τοῦ πραγθέντος, διὸ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐρευνήσαντες μετὰ τῶν νεκρῶν, καὶ ἀπαπλύναντες πολλῶν κεφαλᾶς, μόλις ἀνεύρουν τὸ πτώμα τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπερ ἐγνώρισαν ἐκ τῶν πεδύλων ἐφ' ὧν ἦσαν κεντημένοι χρυσοὶ ἀετοὶ ὡς ἔθος ὑπῆρχε τοῖς βασιλεῦσιν. Ὅτε

(α) Ὁ Τούρκος οὗτος συντρίβων διὰ τοῦ πελέκειος τὴν μαρμαρινὴν πλάκα οὐδαμῶς εἶχεν ὠφελείαν, ἀλλ' ἔπραττεν ὑπερὶ τὴν πρὸς καταστροφὴν βολὴν ἣν ἐξέγειρεν ἐν αὐτῇ κτηνώδης ἐνθουσιασμός. Ἡ κλίσις αὐτῆς φαίνεται φῶσι ἐνυπάρχουσα ἐν τῇ τουρκικῇ φυλῇ. Πολλοὶ γὰρ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ εἶδον ἰδίως ἐρμᾶμας πλείστα ἀνέγλυφα καταστρεφόμενα ὑπὸ συρρατῶδους ὀχλοῦ, ἀλλως λίαν ὀκνηροῦ, διὰ πελέκειον, πρίονον καὶ ἄλλων ἐργάνων. καὶ τοι οὕτω ἀπὸ τῆς καταστροφῆς αὐτῶν ἔχοντας ὀφίλους. Ἐμμετρούμενοι δὲ περ' ἐμοῦ διακί κατέστρεφον ταῦτα ἀπεκρίνοντο πάντοτε· « μὴ τοῦτο βίβη γιγαρχῆς (οἱ λίθοι οὗτοι οὖν ὠφελοῦσιν). » Ὁ Δούξ δι' ἐγνώρισε τὸ ἀνωτέον συμβεβηκός, καὶ ἐκάλεσε ἐκ τούτου ὅτι καὶ ὁ Σουλτάνος εἶχε μετριοφροσύνην διὰ τὴν πλουσίαν λαίαν ἣν κατέλιπε τοῖς στρατιώταις, φαίνεται ὅτι οὐδὲν ἐνόησε, καὶ τοι πολλὰ ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ διεβίων ἐν τῇ ὑπερηφάνῃ τῶν φιλοχρημάτων Εὐνοουσιῶν, τὴν μεγαλόφροναν χαριστικὰ τοῦ αἰκιστικτοῦ Σουλτάνου, ὅστις πᾶν ἄλλο ᾔθελεν το παρὰ φιλοτιμίαν ἐκνεύειν τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ ἵνα τῆς ἀφθόνης λαίας.

(β) Δούκ. σελ. 298, 299. — Ἐξερφίν, Ταγκ'χ οὐλ Τεδαρ'χ σελ. 114.

δὲ ἐπανήλθον φέροντες τὴν κεφαλὴν ὁ Σουλτάνος ἠρώτησε τὸν Νοταρὰν ἂν ἦν τῶντι τοῦ αὐτοκράτορος. Καὶ ἀναγνωρίσαντος τοῦ Μ. Δουκὸς αὐτὴν, προσέταξεν ἵνα ταύτην μὲν προσηλώσωσι μέχρι τῆς ἐσπέρας ἐν τῷ κίονι τοῦ Λύγουστείου, τὸ δὲ πτώμα κηδεύωσι μετὰ βασιλικῆς πομπῆς (α). Ὁ τάφος αὐτοῦ ἐκ λίθου ἀνέει ἐπιγραφῆς καίτοι, πρὸς τὸ Βερά Μαϊδανί καὶ τὸ τέμενος Βερά ἐν τῇ γωνίᾳ οἰκίας κατοικομένης ὑπὸ ὑποδηματοποιῶν σκυτοτόμων καὶ ἄλλων χειρωνακτῶν, ὑπὸ σκιὰν ἰτέας περιεκυκλωμένης ὑπὸ κλάδων ἀγρίας ἀμπέλου καὶ ροδαῶν. Καὶ νῦν ἐτι ἀνάπτεται καθ' ἐσπέραν ἐπ' αὐτοῦ ἀπλοῦς λόγος, οὗτινος τὸ ἐλαίου χορηγεῖ ἡ κυβερνήτης. Ὁ Μωάμεθ διεξήγαγε τὰ πάντα μετὰ μεγίστης πολιτικῆς συνέσεως. Διὰ τῆς ἀναζητήσεως τοῦ νεκροῦ, διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ παρὰ τοῦ πρώτου ὑπουργοῦ, διὰ τῆς ἐκθέσεως τῆς κεφαλῆς τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῷ Λύγουστείῳ, καὶ διὰ τῆς ἐπιστήμου κηδεύσεως τοῦ λειψάνου, σκοπὸν μόνον εἶχε νὰ κατεστήσῃ πασίγνωστον ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἀληθῶς ἀπέθανε καὶ ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ διαδόχος τοῦ θρόνου. Τὴν ἐσπέραν κατεβιβάσθη ἡ κεφαλὴ ἐκ τοῦ κίονος καὶ ἐμπλησθεῖσα ἀγύρου ἐπέμφθη εἰς Ἀσίαν ὡς σύμβολον τῆς νίκης. Ἡ εἰδήσις αὕτη, ἥν μόνος ὁ Δούκας ἐκ τῶν ιστοριογράφων ἀναφέρει, φαίνεται ἡμῖν ἀμυδρὸς, καὶ μᾶλλον πιστεύομεν ὅτι οὐδέποτε ἡ κεφαλὴ ἐξήχθη ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸν δὲ Νοταρὰν παρηγόρησεν ὁ Σουλτάνος δι' ἐνθαρρυντικῶν λόγων, καὶ δοὺς ἐκάστῳ τῶν περιέκεινον ἀνά χίλια ἀσπρα εἶπεν αὐτῷ· « Τὴν πόλιν ταύτην σοὶ μέλλω παρακαταθέσθαι· τοῦ ἔχειν τὴν ἄπασαν αὐτῆς φροντίδα, καὶ ποιῆσαι σε εἰς κριττοτέραν δόξαν παρ' ἢν εἶχες ἐν τῷ καιρῷ τοῦ Βασιλέως καὶ μὴ εἴθιμι. » Καὶ ἀρξάμενος αὐτὸν ἐλευθέρων ἵνα μεταβῇ εἰς τὸν ἴδιον οἶκον. Κατὰ τὴν συνδιάλειξιν ταύτην ἐξετάσας ὁ Σουλτάνος κατέγραψε τὰ ὀνόματα τῶν ὑπαλλήλων τῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν ἀνακτόρων, καὶ ἀναζητήσας αὐτοὺς ἐν τῷ στρατοπέδῳ καὶ ἐν τῷ στόλῳ ἐξηγόρασε πάντας· δοὺς χίλια ἀσπρα δι' ἕναστον (β).

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν (30 Μαΐου) ἱππεύσας ὁ Σουλτάνος εἰσῆλθεν ἐν τῇ πόλει καὶ ἐπορεύθη εἰς τὸν οἶκον τοῦ Μεγάλου Δουκὸς. Ὁ Νοταρὰς εἰσῆλθεν εἰς προὔπαντριν καὶ προσυνήσας αὐτὸν ὠδήγησεν ἐντὸς τῆς οἰκίας. Ὁ δὲ Σουλτάνος εἰσελθὼν ἐπλησίασε πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ Δουκὸς, ἣτις ἀσθενούσα ἦν κλινῆρης καὶ ὠλεῖται αὐτῇ τάδε· « Χαῖρε, ὦ μητήρ, μὴ λυποῦ ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσι, τὸ θέλημα τοῦ κυ-

ρίου γενέσθω, ἔγω ἔτι πλείονα παρ' ἐν ἀπώλεκας τοῦ δοῦναί σοι, μόνον ὑγίαινεο (α).

Συγχρόνως παρουσιάσθησαν αὐτῷ οἱ δύο παῖδες τοῦ Μεγάλου Δουκὸς. Εἴτα ἐξῆλθεν ἵνα περιοδεύῃ ἐντὸς τῆς πόλεως. Καὶ ἐν μὲν ταῖς ὁδοῖς ἐπεκράτει νεκρική σιγή, ἐντὸς τῶν οἰκίῶν ὁμῶς ἐμυκᾶτο εἰσέτι ὁ δαίμων τῆς ἀρπαγῆς, διότι πολλοὶ ἀνεζήτουν καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα, καὶ πολλάκις ὁ εἰς ἐφόνευε τὸν ἄλλον μὴ θέλων νὰ διαμερισθῇ μετ' αὐτοῦ τὴν λαίαν. Ὁ δὲ Σουλτάνος ἀπεργόμενος εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ διήλθεν ἐμπροσθεν τῶν αὐτοκρατορικῶν ἀνακτόρων καὶ ἰδὼν τὰς στοάς ἐρήμους ἀνεμνήσθη τῶν ἐξῆς στίχων Τούρκου τινὸς ποιητοῦ·

- Τὴν αὐλαίαν τῶν Καيسάρων αἱ ἀράχναι θὰ φρουρήσουν,
- Καὶ ἀντὶ φωνῆς φυλάκων
- Τεὺς κροστήμας νυκτοκόρακων
- Τὸς Ἑρρασιγιάκ οἱ θέλει ἀπαίσιας θ' ἀνταχθίσουν. »

Μέχρι τῆς σήμερον ἐτι τὰς αὐτοκρατορικὰς στοάς κατοικοῦσι ἀράχναι, νυκτοκόρακες καὶ τινες οἰκογένειαι Ἰουδαίων, οἵτινες ὀδηγοῦσι τοὺς ξένους ἐπὶ αὐταῖς ἀντιμισθία εἰς τὸ γεῖσσον τῶν ἀνακτόρων, εἴ οὐ θέα λαμπρὰ διαδέχεται τὴν θέαν ῥυπαρῶν καὶ ἀπαιτούντων παίδων, ἢ γυναικῶν διαπληκτιζομένων. Οἱ περὶ τῶν ἀνακτόρων τοῦ Ἑρρασιγιάκ λεγόμενοι στίχοι ἐφαρμύζονται καθ' ὅλα ἐπὶ τοῦ σεραγίου τῶν Σουλτάνων καιμένου ἐν τῇ ὑψηλότερᾳ κορυφῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Τούρκοι, οἵτινες τὴν 29 Μαΐου 1453 τροπαιοῦχοι εἰσήλασαν ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου καὶ τετρακόσια ὀλόκληρα ἔτη δεσπόζουσιν αὐτό, παρήκμασαν ἤδη, ὥστε δύναται τις καὶ πάλιν νὰ εἴπῃ περὶ τῶν στοῶν τοῦ σεραγίου, αἵτινες πολλῶν τραγικῶν σκηνῶν ὑπῆρξαν μάρτυρες.

(β) Πάντη διαφερόντως διηγεῖται τὴν συνάντησιν ταύτην ὁ Φραντζῆς. Ὁ Χάιμερ ἠθέλησε νὰ συμβεβῆσθαι τὴν διήγησιν πρὸς τὴν τοῦ Δούκα. Οἱ τὴν τοῦ Lelcham ὅμως ἱστορίαν ἐξακολουθήσαντες παρεμάρησαν ἑταίρως τὰς μαρτυρίας τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν. Ἡ περιγραφή τοῦ Φραντζῆ τοσούτων διαφέρει πρὸς τὸν Δούκα, ὥστε συμπεραίνομεν ὅτι εἰς ἐκ τῶν δύο (ἢ οὐδέτερος ὑπῆρξε αὐτόπτης) ἀπατάται. Δυσκόλως ὅμως δυνάμεθα νὰ ἀποφανθώμεν τίνας ἢ διήγησις εἶναι ἀληθεστέρα, διότι ἀμφότεροι εἰσὶ τὰ μάλιστα φιλαλέλεις ἱστορικοί, οὐδέποτε ἐν γνῶσει τῶν πραγμάτων ψευδομένη. Ἀνυπολόγητοι ὅμως ἐτι ἀπ' ἐνός ἢ παρὰ τοῦ Δούκα περιγραφή τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Σουλτάνου παρὰ τῷ Νοταρᾷ συνάδει πρὸς τὰ προηγουμένως μετὰ τῶν αὐτῶν συμβεβῆκα, ἀπ' ἑτέρου δὲ ὅτι εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Φραντζῆ ἀναφερομένην συνεισῆλθον αὐτῶν ὁ Σουλτάνος ἐπιστήληται τὸν Νοταρὰν διὰ λόγους ὅπως ἀνεπαράμυτος, νομιζομένη προτιμητέα τῆς διήγησιν τοῦ Δούκα. Ἐπειδὴ μάλιστα ὁ Νοταρὰς, καὶ τοὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ὑποκίτων εἰς ἐφαλματα διατίλει ὅμως πάντοτε ἐν ἀγαθῇ πολιτικῇ, καὶ οὐ μόνον τὴν θέαν ἐν ᾗ ἐτάχθη εἶπερ τις καὶ ἄλλος ἀνδρῶς ὑπερασπίσθη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐχθρὴν ἐτραῖον εἰς φυγὴν, τότε δὲ μόνον ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐπιστάθην ἐπὶ πλοῦς παραιτῶν ἀντίστασις ἢν φωνάζει μωρία, οὐδαμῶς δύναται νὰ κατηγόρηται αὐτὸν διότι δὲν ἔπρεπε νεκρὸς ἐν τῇ πεδίῳ τῆς μάχης· ἐπὶ δὲν ἐφασκίτο τὸν θάνατον ἀπαιθεῖς τοῦτο τελευτῶν.

(α) Δούκ. σελ. 300.—Φραντζ. σελ. 204.

(β) Δούκ. σελ. 202. Ὁ Χάιμερ λέγει ὅτι ὁ Νοταρὰς αὐτὸς ἔδωκε τῷ Σουλτάνῳ τὴν κατάλογον τῶν νομαίων. Ἀλλ' ὁ Δούκας δὲν ἀναφέρει τί τοιοῦτον· λέγει μόνον ὅτι ὁ Σουλτάνος κατέγραψεν αὐτὰ· δι' ὅ αὐτοὶ ἀποχρῶν λόγῳ ὑπάρχει ἵνα μαρτυρῶμεν ταῦτα εἶναι τὴν Νοταρὰν προσάπικοντες εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ κληῖδα. Καὶ ὁ Σουλτάνος δι' αὐτῆς ἐρᾶτο κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁρῶντας πρῶτον· λυπορὸν δὲ εἶναι ὅτι τὸν ἐπαύριον παρὰ τοῖς εἰς κρημνὸν ἐστὶς αὐτοῦ ἐγένετο.

- Τῶν Σουλτάνων τὴν αὐλαίαν αἱ ἀρέγγαι θὰ φρουρήσουν,
- Καὶ ἀντὶ φωνῆς φυλάκων
- Τοὺς κρωγμοὺς νυκτικερῶν
- Τοῦ Ἐφραϊμῆ πρὸς τὸν θάλασσαν ἀπαισῶς ὁ ἀνταγίστρων.»

Ὁ Σουλτάνος ἐγγὺς τῶν ἀνακτόρων εὐρισκόμενος προσέταξε νὰ προετοιμάσῃσι μέγα συμπόσιον. Καὶ μεθύσθεις ἐκάλεσε τὸν Κισλάρ. Ἀγὰν καὶ εἶπεν αὐτῷ· « Ἀπέλθε ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ μεγάλου Λουκᾶ, καὶ εἰπὲ αὐτῷ, ὁρίζει ὁ ἡγεμὼν ἵνα σταίλῃς τὸν υἱόν σου τὸν νεώτερον ἐν τῷ συμποσίῳ. » Ὁ νέος οὗτος ἦν εὐειδὴς τὸ δέκατον τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων. Ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ ἀκούσας τὸ πρόσταγμα τοῦ Σουλτάνου ἀπεκρίνατο· « Οὐκ ἔστι τοῦτο ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διαγωγῇ τοῦ παραδοῦναι τὸ ἐμὸν παιδίον οἰκείαις χερσὶν τοῦ μιανθῆναι παρ' αὐτοῦ, κρεῖττον ἂν ἦν μοι τοῦ σταίλαι δῆμιον καὶ λαβεῖν τὴν κεφαλὴν μου ἀπ' ἐμοῦ. » Ὁ εὐνοῦχος συνεβούλευσεν αὐτῷ νὰ δώσῃ τὸ παιδίον ἵνα μὴ ἐπισύρῃ τὴν ὀργὴν τοῦ Σουλτάνου, ἀλλ' ὁ Νοταρᾶς ἀπεκρίνατο· « Εἰ βούλει λαβεῖν αὐτὸ καὶ ἀπελθεῖν, λαβὼν ἀπέλθε, τὸ δὲ ἐγὼ σοι τοῦτο διδόναι οἰκείῳ θελήματι οὐ γενήσεται πώποτε. » Τοιαύτην ἀπάντησιν λαβὼν ὁ εὐνοῦχος ἀπήνεγκε τῷ Σουλτάνῳ, ὅστις πλησθεὶς ὀργῆς εἶπεν αὐτῷ· « Δάδε τὸν δῆμιον σὺν σοί, καὶ στραφείς ἄγε μοι τὸ παιδίον, ὃ δὲ δῆμιος ἀγαγέτω τὸν Λουκᾶ καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ. » Ὁ Νοταρᾶς ἠσπάσατο τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα, καὶ ἀκολουθούμενος παρὰ τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ καὶ τοῦ γαμβροῦ Καντακουζηνοῦ ἐπορεύθη σὺν τῷ δῆμῳ. Ὁ ἀρχιευνούχος εἰσήγαγε τὸ παιδίον πρὸς τὸν Σουλτάνον, καὶ ἐδειξε τοὺς λοιποὺς ἐν τῇ πύλῃ τοῦ παλατίου ἱσταμένους. Ὁ δὲ Σουλτάνος προσέταξε ν' ἀποκεφαλίσωσιν αὐτούς. Ἀκούσας ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τὸ πρόσταγμα ἤρξατο νὰ θρηνῇ· ἀλλ' ὁ πατὴρ ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν λέγων· « Τέκνα, εἶδατε τὴν χθὲς ἡμέραν ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ τὰ ἡμέτερα πάντα φροῦδα γεγονότα, ὁ πλοῦτος ἡμῶν ὁ ἀκένωτος, ἡ δόξα ἡ θαυμαστή, ἣν εἶχαμεν ἐν τῇ μεγάλῳ πόλει ταύτῃ, καὶ δι' αὐτῆς ἐν πάσῃ τῇ γῇ, ἦν οἰκοῦσι χριστιανοί. Νυνὶ δὲ τῇ ὥρᾳ ταύτῃ οὐκ ἐνεδείπτο ἄλλο εἰς ἡμᾶς πλὴν ἡ παρούσα αὕτη ζωὴ· ἔσται δὲ ἡμῖν αὕτη οὐκ ἀτελεύτητος, ὅψεσθε γὰρ θνηξόμεθα, καὶ ταῦτα πῶς; Ὑστερούμενοι τῶν ἀγαθῶν ὧν ὠλέσασμεν, τῆς δόξης, τῆς τιμῆς, τῆς αὐθεντίας, παρὰ πάντων ἀνειδιζόμενοι καταφρονούμενοι καὶ ταλαιπωρούμενοι, ἄχρις οὗ ἔλθῃ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ὁ θάνατος, λαβὼν ἐκ τῶν ὧδε ἀτίμους. Ποῦ ὁ ἡμέτερος βασιλεὺς; οὐκ ἐσφάγη χθὲς; ποῦ ὁ ἐμὸς συμπένθερος καὶ σὸς πατὴρ ὁ μέγας δομέστικος; ποῦ ὁ Παλαιολόγος καὶ Πρωτοστάτωρ σὺν τοῖς δύο υἱέσιν αὐτοῦ; Οὐκ ἐσφάγησαν χθὲς ἐν τῷ πολέμῳ, εἴθε καὶ ἡμεῖς ἀπεθάνομεν σὺν αὐτοῖς. Πλὴν καὶ αὕτη ἡ ὥρα ἱκανὴ ἔστι, μὴ πλημμελήσωμεν πλέον. Τίς γὰρ οἶδα τὰ ὄπλα τοῦ διαβόλου, εἰ καὶ βραδύνοντες πληγῶμεν παρὰ τῶν ἰοβόλων βελῶν αὐτοῦ; νῦν τὸ στάδιον ἔτοιμον. Ἐν ὀνόματι τοῦ σταυρωθέντος ὑπὲρ ἡμῶν καὶ θανόντος καὶ ἀναστάντος ἀποθάνωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα σὺν αὐτῷ ἀπολαύ-

σωμεν τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ. » Διὰ ταιούτων λόγων ἐνεθάρρυνας τοὺς νέους ἐστράφη πρὸς τὸν δῆμιον καὶ εἶπε· « Ποίησον τὸ κελευσθέν σοι ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦς νέους. » Ἐν τῷ δὲ ὁ δῆμιος ἀπέταψε τὰς κεφαλὰς τῶν νέων ὁ Νοταρᾶς ἔλεγε τὸ· « Εὐχαριστῶ σοι, Κύριε, » καὶ τὸ· « Δίκαιος εἶ! Κύριε ». Ἐἴτα ἀποταθείς πρὸς αὐτὸν καὶ δεῖξας περκαζόμενον παρεκλήσιον εἶπεν· « Ἀδελφέ, δός μοι ὀλίγην ἀνοχὴν τοῦ εἰσελθεῖν καὶ προσεῦξασθαι. » Καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς προσευχῆς αὐτοῦ ἀπεκεφαλίσθη ὡσαύτως. Λαβὼν δὲ ὁ δῆμιος τὰς κεφαλὰς ἐδειξε τῷ Σουλτάνῳ καταλιπὼν τὰ σώματα ἄταφα. Ὁ Νοταρᾶς ἐπέζησεν ἵνα ἴδῃ πραγματοποιηθῆν ὅ,τι ἄλλοτε ἤδχετο λέγων· « Κρεῖττότερόν ἐστιν εἰδέναι ἐν μέσῃ τῇ πόλει φακίλιον βασιλεῦσαν Τούρκων ἢ καλύπτραν λατινικὴν. » Δι' ὃ δίκαιος δύναιται τις μετ' αὐτοῦ νὰ εἴπῃ· « Δίκαιος εἶ! Κύριε » (α).

Ὁ Σουλτάνος ἰδὼν τὰς κεφαλὰς τῶν φονευθέντων ἐξηγριώθη, μεθύων δὲ καὶ παραξυνθείς ὑπὸ τῶν προτροπῶν ἀλλοδαποῦ τινος (Γάλλου), οὗτινος ἡ θυγάτηρ ἦν ἐν τῷ γυναικωνίτῃ αὐτοῦ, προσέταξε τὴν σφαγὴν πάντων τῶν μεγιστάνων, οὓς τὴν προτερσίαν ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας· ἀλλὰ τοὺς εὐειδεῖς παῖδας καὶ τὰ θυγατέρας ἐλάμβανε κατ' ἐκλογὴν ὁ Κισλάρ Ἀγᾶς διὰ τὸ χαρῆμιον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐφανεύθησαν ὅτε Ἐνετός πρόξενος Ἰερώνυμος Μινότος μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γεωργίου, καὶ ὁ τῆς Ἰσπανίας Πέτρος Ἰουλιανὸς μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν. Πλήθος Ἐνετῶν αἰχμαλωτισθέντων ἐξηγοράσθησαν μετὰ ταῦτα εὐκαιρίας δοθείσης δι' ἀδρῶν λύτρων (β). Τρεῖς ὁλοκληρῶς ἡμέρας διήρκεσεν ἡ λεηλασία τῆς πόλεως, καὶ τὰ πληρώματα τοῦ στόλου καὶ οἱ στρατιῶται ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια ἀφθονον κομιζόντες λεῖαν. Τὴν δὲ τετάρτην ἔδωκεν ὁ Σουλτάνος τὰς ἀναγκαίας προσταγὰς πρὸς συνοικισμὸν τῆς νέας πρωτεύουσας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ ἐπεχείρησε τὴν διοργάνωσιν αὐτῆς ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς Πατριάρχου τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἀπὸ τῆς μεταβολῆς τῶν ὠραιότερων ἐκκλησιῶν εἰς ὀθωμανικὰ ταμεῖνα, συνομολογήσας μετὰ τῶν ἐν Γαλατῇ συνθήκην (διότι οἱ ἐν αὐτῷ παρεδόθησαν τὴν 30 Μαΐου ἐπὶ τῷ ὄρῳ τούτῳ), καὶ προστάξας τὴν οἰκοδομὴν νέων ἀνακτόρων καὶ τὴν ἀνακαίνισιν τῶν τειχῶν. Ἀλλὰ τὰ καθέκαστα τούτων παραλείπω ὡς ἀλλότρια τῇ παρούσῃ συγγραφῇ.

### Ἐπίλογος.

Συνήθως οἱ ἱστοριογράφοι προτάττουσι κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς πτώσεως τῆς βυζαντινῆς αυτοκρατορίας σκέψεις κινούσας ἡμᾶς εἰς οἶκτον διὰ τὴν δικαίαν ταύτην συμφορὰν ἀπονέμοντες δὲ ἐν παρόδῳ ἐπαίνους τινὰς εἰς τοὺς προμάχους τῆς πόλεως

(α) Διόν. σελ. 303—306.—Φραντζ. σελ. 299, 298.—Χαλκοκονδ. σελ. 457.

(β) Φραντζ. σελ. 293.—H. Βάρδαρ. σελ. 61.—Χαλκοκονδ. σελ.—457. Διονόρδ. Χίος σελ. 99, 101.

ὁμολογοῦσιν ἐπὶ τέλους μετὰ φιλαυτίας τινὸς ἅμα δὲ καὶ εὐαρεστήσεως, ὅτι ἕνεκα τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἐκείθεν φυγαδευθέντων Ἑλλήνων, διεδόθησαν καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην τὰ φῶτα καὶ ἡ παιδεία.

Ὅπως πολλάκις εὐφυῶς ἀπέδειξεν ὁ Φαλμεράγερ, αἱ σκέψεις αὗται εἰσὶν ἐντελῶς ἐσφαλμέναι. Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι συγχέοντες τοὺς ιστοριογράφους τῆς αὐτοκρατορίας μετὰ τῶν πολιτῶν αὐτῆς, θεωροῦντες τὰς σκέψεις ἐκείνων ὡς παριστώσας τὸ γενικὸν φρόνημα, καὶ τέλος κρίνοντες κατὰ τὸν ἐπικρατοῦντα ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι ἐβόθασαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Κωνσταντινουπόλις ἦν ἀξία τῆς συμφορᾶς ταύτης. Πολλάκις καὶ ἐν ἐκτάσει ἀναφέρουσι τὰς ἐν τῇ αὐτῇ ἐπικρατούσας θρησκευτικὰς ἐριδας, τὰς ἀπανθρώπους καταδιώξεις τῶν ἡττηθέντων αἰρετικῶν ἀποστατῶν καὶ ἐχθρῶν, τὴν διαφθορὰν τοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος καὶ τὰς καταχρήσεις τῶν εὐνούχων, τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν καὶ παντοῖα ἄλλα· πλὴν λησμονοῦσιν ὅτι θρησκευτικαὶ ἐριδες ὑπῆρχον οὐ μόνον ἐν τῷ Βυζαντίῳ, ἀλλὰ καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, ὅτι ἡ ἱστορία μνημονεύει ἐπονειδίστως οὐ μόνον τῶν βυζαντινῶν ὁμοτήτων ἐναντίον τῶν ἡττηθέντων αἰρετικῶν ἀποστατῶν καὶ ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν τοῦ μεσαιῶνος, ὅτι ἡ διαφθορὰ τῶν κυβερνούντων καὶ αἱ καταχρήσεις τῶν εὐνούχων δὲν ἀνεπτύχθησαν κατὰ πρῶτον ἐν Βυζαντίῳ, ἀλλ' ἦσαν ἡ κληρονομία ἢ παρέλαβον οἱ Βυζαντινοὶ παρὰ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων· οὐδόλως δὲ πρέπει νὰ μεμφώμεθα τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ὡς γενομένην αἰτίαν τοῦ σχίσματος, διότι αὕτη διαφυλάττει μέχρι τῆς σήμερον ἐτι ἀμετάβλητον τὸ σύμβολον τῆς πίστεως τῶν Ἀποστόλων καὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου. Τέλος λησμονοῦσιν ὅτι ἡ ὑπαρξὶς καὶ ἡ πτώσις τῶν ἐθνῶν ἐκ πάσης ἄλλης αἰτίας προέρχεται ἢ ἐκ θεολογικῶν ἐρίδων, ἢ διαφθορᾶς τῶν τὰ δημόσια διαχειριζομένων, ἢ καὶ ὁμότητος ἐναντίον τῶν ἡττηθέντων, διότι τὰς κακίας ταύτας ἀπαντῶμεν ἐπίσης περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐπικρατείαις, αἵτινες μέχρι τῆς σήμερον διατηρήθησαν ἀκμαῖαι καὶ ἰσχυραί. Ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἔσχε τὴν αὐτὴν τύχην ἢ καὶ τὸ κράτος τῶν Καλιφῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ἡ ἁγία Ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ἐν τῇ Δύσει. Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου δὲν ἐνόησαν ὅτι ἔπρεπε νὰ τείνωσι πάντοτε διὰ τῆς συγκεντρώσεως τοῦ διοικητικοῦ συστήματος καὶ τῆς συνταυτίσεως τῶν συμφερόντων πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν δεσμῶν αἵτινες συνέδεον τὰς διαφόρους αὐτῶν χώρας πρὸς ἀλλήλας, ὅτι ἔπρεπε παντὶ τρόπῳ νὰ καταπολεμήσωσι τὴν ἐκκεντρον ἐκείνην τάσιν τῶν ἐπαρχιῶν. Πλὴν ὁ σύνδεσμος χωρῶν ἐκ φύσεως διακεχωρισμένων εἶναι ἀδύνατον νὰ διαρκέσῃ αἰωνίως, διότι αὕτη ἡ γεωγραφικὴ αὐτῶν θέσις δύναται νὰ μεταβληθῇ· οὔτε ἡ διαφορά τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος ἐξαλείφεται διὰ διοικητικῶν διατάξεων. Ὡς παράδειγμα τούτου

δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ἡμῖν τὰ προμνημονευθέντα κράτη. Ὅπως οὔτε ἡ Ἰσπανία, οὔτε αἱ Ἰνδῖαι διέμεινον ὑποτελεῖς τῶν Καλιφῶν, οὔτε οὔτε ἡ Μεσοποταμία καὶ ἡ δυτικὴ Ῥωσσία τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, οὔτε ἡ Ἰταλία καὶ Λιλανδία τῶν Γερμανικῶν αὐτοκρατόρων.

Ἡ ἀνάπτυξις τῶν παρατηρήσεων τούτων δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα μὴ προκειμένου περὶ τῆς ἱστορίας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀνατροπῆς μόνον τῶν παρατόλμων ἐκείνων διαδεδομένων περὶ τῆς καταλύσεως τῆς αὐτοκρατορίας ταύτης. Ἡ Εὐρώπη οὐδένα εἶχε λόγον ἵνα θεωρῇ ὡς εὐτύχημα τὴν ἀπὸ τοῦ 1453 ἔτους ἐνθρόνισιν τῶν Τούρκων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Πάντα τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τῶν τετρακοσίων ἐτῶν ἔπαθον πολλὰ ἐκ τῶν μετὰ τῶν Τούρκων πολέμων κατὰ ξηρὰν, καὶ ἐκ τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν κατὰ θάλασσαν. Ἐλαχίστη δὲ καὶ οὐχὶ βεβαία παραμυθία ἦν ὅτι ἕνεκα τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετέδωσαν εἰς Εὐρώπην τινὲς ἐκ τῶν πεπαιδευμένων Ἑλλήνων φέροντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ χειρόγραφα· διότι εἶναι πιθανόν ὅτι πάντα ταῦτα πεσόντα εἰς χεῖρας τοῦ νικητοῦ καὶ τῶν στρατιωτῶν ἀπώλοντο. Τρις κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἠρεύνθησα τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα ἐν τῷ σεραγίῳ, ἀλλ' οὐδὲν ἔργον εὔρον ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παλαιολόγων.

Πρὸς τούτοις οὐδὲν νεώτερον τῶν ἤδη γνωστῶν μετήνεγκον οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν Εὐρώπην· δι' ἣ δὲν πρέπει νὰ εὐγνωμονώμεν εἰς τὸν Μωάμεθ Β' ὅτι δῆθεν αὐτὸς ἐχορήγησε τοῖς ἐπιστήμοσι τὰ ἔργα ταῦτα, ἀλλ' εἰς ἐκείνους οἵτινες ἐν Ἑνετίᾳ, καὶ Βασιλείᾳ καὶ Παρισίοις ἐφήρμοσαν τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ Γουττεμβέργου πρὸς διάδοσιν τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων. Ἰπάρχουσι τέλος καὶ τινες νομίζοντες ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς καὶ ἡ τοῦ Ἀγ. τάφου ἐγένετο τῇ συνάρσει τῆς θείας προνοίας, μὴ αἰσχυρόμενοι νὰ παριστῶσι τὴν θείαν πρόνοιαν ὡς συνένοχον τῶν ἀμαρτημάτων εἰς ἃ ὑπέπεσαν ἡ ἐσφαλμένη πολιτικὴ τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων. Οὐδεὶς σώας ἔχων τὰς φρένας δύναται νὰ καταβῇ μέχρι τοιούτων ἰδεῶν. Ὅθεν νομίζομεν πάντῃ περιττὸν νὰ ἐνδιατρίψωμεν περὶ τοιούτους παραλογισμούς.

### Π α ρ ᾱ ρ τ η μ α.

Ὅπως πάντα τὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀξιολογούμενα συμβεβηκότα, οὔτε καὶ ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκ παραδόσεως μεταδιδόμενη παρὰ τῶν λαῶν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἐπεκρατήθη δι' ἀναριθμήτων μυθωδῶν διηγήσεων. Τὰς διηγήσεις ταύτας καίτοι μὴ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν οἱ ιστοριογράφοι, ἀναφέρουσιν ὅμως περιεργίας χάριν. Ἐν ἐκ τῶν σπουδαιότερων ἐπεισοδίων κατὰ τὴν ἄλωσιν εἶναι ἡ ὑπὸ τῶν νεωτέρων ιστορικῶν μνημονευομένη ἀνεύρεσις τοῦ τάφου τοῦ Ἐγίου πατρὸς τοῦ δεσφίτου Ἀν. Σχεμσεδδίν. Οἱ ιστορικοὶ οὗτοι διηγοῦνται ὅτι ὁ σηματοφόρος τοῦ προφήτου Μωά-

μεθ' ἑξοῦ Ἐγιοῦπ Ἀνσαρρί, παρὼν κατὰ τὴν δευτέραν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἐφονεύθη καὶ ἐτάφη πλησίον τοῦ Ἑγρί Καπού ἐντὸς τοῦ δρυμῶνος, καὶ ὅτι Μωάμεθ ὁ Β', βλέπων τὰ στρατεύματα αὐτοῦ ἀποδειλιῶντα, προσέταξε τὸν δερβίσιν Ἀκ Σχεμσεδδίν ν' ἀναζητήσῃ τὸν τάφον τοῦ Ἐγιοῦπ. Ἡ ρία αὕτη φραυζ ἀνεζωπύρησε τὴν ἐθεομανίαν τῶν Τούρκων καὶ συνέτεινε τὰ μάλιστα εἰς τὴν ἐκπόρθησιν τῆς πόλεως. Εὐκόλως ὁμῶς ἀποδεικνύεται ὅτι αὐτὸς ὁ ἱερός οὗτος δόλος, αὐτὴ ἡ ἀνεύρεσις τοῦ τάφου ἐγένοντο διαρκούσης τῆς πολιορκίας· διότι οὐ μόνον οὐδεὶς ἐκ τῶν παρόντων ἢ ἐκ τῶν συγχρόνων ἀναφέρει τοῦτο, ἀλλὰ καὶ αἱ παρὰ τῷ Φερίδούν Βένῃ διασωζόμεναι τέσσαρες ἐπιστολαὶ τοῦ Σουλτάνου Μωάμεθ πρὸς τὸν Σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου (δύω), καὶ πρὸς τὸν Σάχ τῆς Περσίας, ὡς καὶ αἱ ἀπαντήσεις αὐτῶν, οὐδένα λόγον ποιοῦνται περὶ τοῦ συμβεβηκότος τούτου, καὶ τοι ἔχοντος τοῦ Σουλτάνου εὐλογον ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρῃ τι περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ πρὸς τὸν Σερίφην τῆς Μέκκας ἐπιστολῇ. Αἱ ἀμφισβολίαι αὗται ἐπιβεβαιοῦνται ἔτι μᾶλλον ὅταν ἀναλογισθῇ τις ὅτι αἱ ἐπιστολαί, καὶ τοι πλαστογραφηθεῖσαι εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν (α), οὐδὲν ἀναφέρουσι περὶ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ τάφου τοῦ Ἐγιοῦπ· ἐν ᾧ βεβαίως ὁ συντάκτης αὐτῶν ἀποφασίσας ἅπαξ νὰ πλαστογραφῇ ψευδῇ ἱστορικῇ ἐγγράφῳ, δὲν ἤθελε παραλείπει καὶ τὸ συμβεβηκὸς τούτο, φοβούμενος ὅθ' ἂν μήπως ἐξελεγχθῇ ψευδόμενος. Τούτου ἕνεκα παρέλιπον ἐντελῶς τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο.

(α) Ἐν τῇ πρὸς τὸν Σερίφην τῆς Μέκκας ἐπιστολῇ ὑπάρχει ἡ ἑξῆς φράσις (σελ. 233): « Ἐξωρρίσμεν διὰ τοῦ κόσμου τοῦ εὐγενοῦς ἡμῶν ὀνόματος τοὺς διρχάμς καὶ τὰ δινάσια » καὶ παρὰ κάτω: « Πέμπομεν ἡμῖν μετὰ τοῦ Χότζα Χατζή Μωχαμέτ ἔλ Ζαϊτουνὶ δῶρον 2000 γηνσίαν προσδῶρον φλωρίων ἐκ καθαροῦ χρυσοῦ καὶ καλῆς ποιότητος, τὰ ὅποια ἐπρομηθεύθημεν ἐκ τῆς Λαίης, πρὸς τούτοις 7,000 φλωρίων διὰ τοὺς πτωχοὺς, ἥτοι 2,000 δὲ τὸς ἀπογόνους τοῦ προφήτου, 1000 διὰ τοὺς φύλακας τῆς Καδδᾶ καὶ τὰ λοιπὰ διὰ τοὺς κατοικοὺς τῆς Μέκκας καὶ Μεδίνας. » Ἐπὶ τῇ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου ἀναγγέλλει αὐτῷ (σελ. 235) ὅτι ὁ Σουλτάνος ἔξαπέστειλε διὰ τῆς καραβάνης τῆς Αἰγύπτου τὸν Χατζή Μωχαμέτ ἔλ Ζαϊτουνί, κομίζοντα πρὸς τὸν Σερίφην τῆς Μέκκας καὶ πρὸς τοὺς πτωχοὺς τῶν δύο πόλεων ποσὸν τι φλωρίων, φερόντων τὸν εὐρωπαϊκὸν τύπον τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Σερίφης τῆς Μέκκας ἀναγγέλλει ἐν τῇ ἀπαντήσῃ αὐτοῦ (σελ. 236) ὅτι ἔλαβε τὰς 9,000 φλωρίων καὶ διένειμεν αὐτάς μετὰ τῶν πτωχῶν, ἀποκαλῶν ἐν αὐτῇ τὴν Σουλτάνον: « Σουλτάνον τῶν βασιλέων καὶ Σουλτάνων. » Ἐκ τούτων εἰκάζομεν ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ αὗται συντάχθησαν εἰς ἐποχὴν πολὺ μεταγενεστέρην διότι, 1) οἱ ἡγεμόνες τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ Σουλτάνου μετὰ τὴν νίκην κατὰ τοῦ Οὐζούν Χασσάν (1473), ὅπερ φαίνεται ὅτι ἐληφμένῃ τῇ πλαστογραφίᾳ τῶν ἐγγράφων ταῦτα· μέχρι δὲ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐκαλεῖτο Ἡμίραι· 2) ἡ λέξις φλωρίων σημαίνει τὰ χρυσᾶ νομίσματα ἐλήφθη ἐκ τοῦ γαλλικοῦ florin ἢ τοῦ ἰταλικοῦ fiorino, καὶ βεβαίως ἤγινε αὐτὴν ὁ Σερίφης τῆς Μέκκας. Πολὺ πιθανώτερον ἔτι νὰ μεταχειρισθῇ ὁ Σουλτάνος γράφον ἀραβιστὶ τὴν ἀραβικὴν λέξιν Δινάρ· 3) ἐκ τῶν χρυσῶν νομισμάτων ἅτινα ἔδωκε ὁ Σουλτάνος ἐχάραξεν ἐκ τῶν λαφύρων ἃ ἐποίησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὐδὲν μέχρι τοῦδε εὐ-

Τὸ ἔτος 1846 ἐτυπώθη ἐν Κωνσταντινουπόλει βιβλίον ἐκ σελίδων 143 (εἰς ὀγδοὺν) ἐπιγραφόμενον *Ταρίχ Μουρτεχεβατὶ Ἐβλὰ Τσελεβί*, ἱστορία δὴθεν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Βοσπόρου, πράγματι ὁμῶς συλλογὴ ὅλων τῶν μύθων τῶν ἀναφερομένων περὶ αὐτῶν. Τὸ βιβλίον τοῦτο καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον εἶναι τὰ μάλιστα ἄξιον λόγου διότι δι' αὐτοῦ μανθάνομεν τὸν ἀληθῆ τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι παρὰ τοῖς Τούρκοις, καὶ μάλιστα μετὰ πλείονος ἀκριβοείας, παρὰ ἐκ τῶν ἐπιστήμων αὐτῶν ἐγγράφων, ἢ ἐκ τῶν διηγήσεων ἀμαθῶν περιηγητῶν. Βιβλία ὡς τὸ *Ἐβλὰ Τσελεβί* περιέχουσι τὸ ἀντικείμενον τῶν διηγήσεων ἐν τοῖς χαρμίσι καὶ ἐν ταῖς οἰκογενείαις, ὅτε ὡς γνωστὸν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου πᾶσι πᾶσα συγκοινωνία, καὶ νομίζομεν πρὸ πάντων ἄξιον μεταφράσεως, διότι ἐκ τούτων δύναται τις νὰ λάβῃ ἰδέαν τινὰ περὶ τοῦ ἐθνικοῦ τῶν Τούρκων χαρακτῆρος. Ἐκτὸς τούτου τὸ *Ἐβλὰ Τσελεβί* εἶναι ὠφέλιμον, καθόσον μετὰ τῶν ἀπείρων ληρημάτων, εὐρίσκονται καὶ τινες ἱστορικαὶ εἰδήσεις ἄξιαι λόγου. Ὅθεν ἐπισυνάπτομεν ἐνταῦθα μεταφράσιν τοῦ κεφαλαίου τοῦ πραγματευομένου περὶ τῆς πολιορκίας καὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

(Ἐπεται τὸ τέλος.)

## ΙΝΔΟΙ.

—ο—

Ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν παριστᾷ διαφόρους φυσιολογικὰς Ἰνδῶν στρατιωτικῶν ἐξ ἐκείνων οἵτινες ὀνομάζονται *Ραγιαπίδαι*, ἥτοι ἀπόγονοι τῶν ρα-

ρίδων, καὶ τοι διαπορευόμενοι μεγάλου ἀριθμοῦ ἀρχαίων νομισμάτων τῶν διαφόρων Σουλτάνων ἀπὸ τοῦ Ὑρχάνου καὶ κατωτέρω. Ὅθεν νομίζομεν ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρχεν τοιαῦτα 4) καὶ ἐν ὑποθέσει μὲν ὅτι Σουλτάνος ἐχάραξε τοιαῦτα χρυσᾶ νομίσματα φέροντα τὸ ἐκτύπωμα αὐτοῦ, βεβαίως δὲν ἔθελε ποτὲ τολμήσῃ ν' ἀναγγεῖλῃ τοῦτο εἰς τὸν Σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου, ὅστις ἦν ἡ κοσμικὴ κεφαλὴ τοῦ ἰσλαμισμοῦ καὶ εἰς τὸν ὑποταλὴ αὐτοῦ Σερίφην τῆς Μέκκας· διότι ὁ Χαλίφης, ὁ νόμιμος διάδοχος τῶν Χαλίφων τοῦ Βαγδάτου καὶ ὁ ἀπείτατος πνευματικὸς ἄρχων τοῦ ἰσλαμισμοῦ εὐρίσκειτο ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐχορήγησεν εἰς τὸν κυριάρχην αὐτῆς τὸ δικαίωμα τοῦ φέρειν τὸν τίτλον τοῦ Σουλτάνου περιζώσας αὐτῷ τὸ ἕφος, ὅπως ἄλλοτε ὁ Πάπας στέφας Κάρολον τὸν Μέγαν ἀνιδεῖξε κοσμικὴν κεφαλὴν τῶν χριστιανικῶν λαῶν. Πολὺ δὲ ἐλεγώτερον ἔθελε τολμήσῃ ὁ Σερίφης τῆς Μέκκας ὑποταλὴς τῶν τοῦ Σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου ν' ἀποκαλίσκῃ τὸν κυριάρχην τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας « Σουλτάνον τῶν βασιλέων καὶ Σουλτάνων. » Τὸ ἀνυπόστατον τούτου δύναται νὰ ἐννοήσῃ ὁ εὐρωπαϊκὸς ἀναγνώστης ἀναγιγνώσκων πόσον ἀπίθανον ἔθελεν εἶναι ἐκὼν παραδείγματος χάρι· ἐλέγχετο ἔτι ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Φερδινάνδος, μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Γρανάδας, ἔδωκεν αὐτῷ Πάπῳ ποσὸν τι χρυσῶν νομισμάτων χαρᾶς χάριν ἐκ τῶν γιγνόμενων λαφύρων καὶ φερόντων τὴν ἐπιγραφὴν: « Αὐτοκράτωρ τῆς ἁγίας Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, » καὶ ὅτι ἐπιφόρτιον τὸν αὐτοκράτορα Μαξιμιλιανὸν ἵνα φροντίσῃ περὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ δώρου τούτου εἰς Ῥώμην.